

การสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรมบ้านเก่าและเรือนโบราณในเมืองเก่า นครลำปาง

Cultural Heritage Interpretation of Old Home and Historic House in the Old Town of Nakhon Lampang

ปฏิพล ยอดสุรางค์* และ วีระพงษ์ ไวยทิ²

Patiphol Yodsurang^{1*} and Werapong Wiyati²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Faculty of Architecture, Kasetsart University, Bangkok, Thailand

* Corresponding author e-mail: patiphol.y@ku.th

Received 1/1/2021 Revised 12/6/2021 Accepted 14/6/2021

บทคัดย่อ

มรดกวัฒนธรรมประเภทบ้านเก่าและเรือนโบราณที่เป็นแหล่งที่ยังหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมากในเขตเมืองเก่า
นครลำปาง ที่ล้วนแล้วแต่เป็นตัวแทนของการเปลี่ยนผ่านและพัฒนาการแห่งยุคสมัยในอดีตและยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่
เป็นที่นิยม มีบ้านเก่าและเรือนโบราณที่ถูกระบุว่ามียุคสมัยเด่นพิเศษทั้งสิ้น 32 แห่ง จากแผนที่มรดกวัฒนธรรมนครลำปาง
ถูกนำมาใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ นอกจากนั้นยังมีอาคารและกลุ่มอาคารที่มีคุณค่ากว่า 900 แห่ง ที่มีอิทธิพล
ต่อลักษณะภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ บางส่วนถูกปรับใช้เพื่อรองรับการท่องเที่ยวและกิจกรรมทางเศรษฐกิจสังคมร่วม
สมัย วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือการสำรวจอย่างรวดเร็วระดับเมืองและการสำรวจเฉพาะแหล่งโดยอาศัยประเด็น
ทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มรดกวัฒนธรรม ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ การรับรู้ถึงสถานที่ และการสื่อความหมาย
มรดกวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการศึกษา การสำรวจพบว่ารูปแบบการนำเสนอเพื่อสื่อความหมายบ้านเก่าและ
เรือนโบราณในเมืองเก่านครลำปางได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มที่ไม่มีเครื่องมือสื่อความหมาย แต่สร้างการรับรู้ต่อภูมิทัศน์
เมืองที่เป็นที่พักอาศัย 2) กลุ่มที่ไม่มีเครื่องมือสื่อความหมาย แต่สร้างการรับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมืองที่เป็นร้านค้า
ร้านอาหาร ที่พักแรม สำนักงาน แต่ไม่เปิดให้เข้าชมเป็นสาธารณะ และ 3) กลุ่มที่มีเครื่องมือสื่อความหมาย และสร้างการ
รับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมืองที่เป็นพิพิธภัณฑ์ ซึ่งในกลุ่มบ้านเก่าและเรือนโบราณที่เป็นร้านค้า ร้านอาหาร ที่พักแรม
สำนักงานนั้น พบว่าสามารถใช้งานส่วนต่าง ๆ ของอาคาร รวมถึงยังอนุญาตให้ผู้มาเยือนสามารถเข้าใช้ประโยชน์และสร้าง
ปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ ในระยะเวลาที่ยาวนานมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ สามารถสร้างการรับรู้และซึมซับบรรยากาศของแหล่งนั้น
ๆ ได้ ทำให้การปรับเปลี่ยนการใช้งานเพื่อใช้รองรับการท่องเที่ยวและกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมสมัยจึงจำเป็นต้องพิจารณา
ความสามารถในการใช้งานองค์ประกอบต่าง ๆ พื้นที่และบริเวณที่จะช่วยเสริมสร้างการรับรู้ประกอบกันจึงจะทำให้การมา
เยือนสามารถสร้างการรับรู้ต่อถิ่นที่ได้ดียิ่งขึ้น

คำสำคัญ

การสื่อความหมาย

มรดกวัฒนธรรม

บ้านเก่าและเรือนโบราณ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

เมืองเก่านครลำปาง

Abstract

Old home and historic house cultural heritage remain in a large number in the Lampang Old Town. The area representing transformation and development of the past is one of the most popular tourist destinations. A total of 32 sites were identified as a special distinctive cultural property, where were selected as samples in this study. Besides, more than 900 distinctive buildings are influencing the historic urban landscape of Lampang Old Town. Most of them are being modified, adapted, utilized, and enriched with traditional elements in response to tourism economies and contemporary activities based on local-available resources. The two parts of survey was undertaken in research method conducting urban-level rapid survey and site-specific survey based on cultural tourism, cultural heritage, historical urban landscape. sense of place and interpretation of cultural heritage. The result reveals 3 groups of the old home and historic house cultural heritage presenting interpretation patterns as; 1) no interpretation tools, but create sense of urban landscape consisting of residential houses, 2) no interpretation tools, but create sense of the buildings itself and urban landscape consisting of shops, restaurants, accommodation, and offices that are not open to the public, and 3) interpretation tools available, and create sense of the buildings itself and urban landscape consisting of museums and knowledge center that are open to the public. Among those old houses and historic houses, shops, restaurants, accommodation, and offices are found that the visitors can use, access, and interact with various parts of the building over a longer period, without restriction, than in other groups. Thus, this was able to create a sense of place and immense them to the architectural atmosphere of the place. As a result, adaptive reuse of the building to accommodate contemporary tourism and economic activities, it is necessary to consider the availability in utilization of building elements, place, and space that will enhance a better visitor perception in architecture.

Keywords

Interpretation

Cultural Heritage

Old home historic house

Cultural Tourism

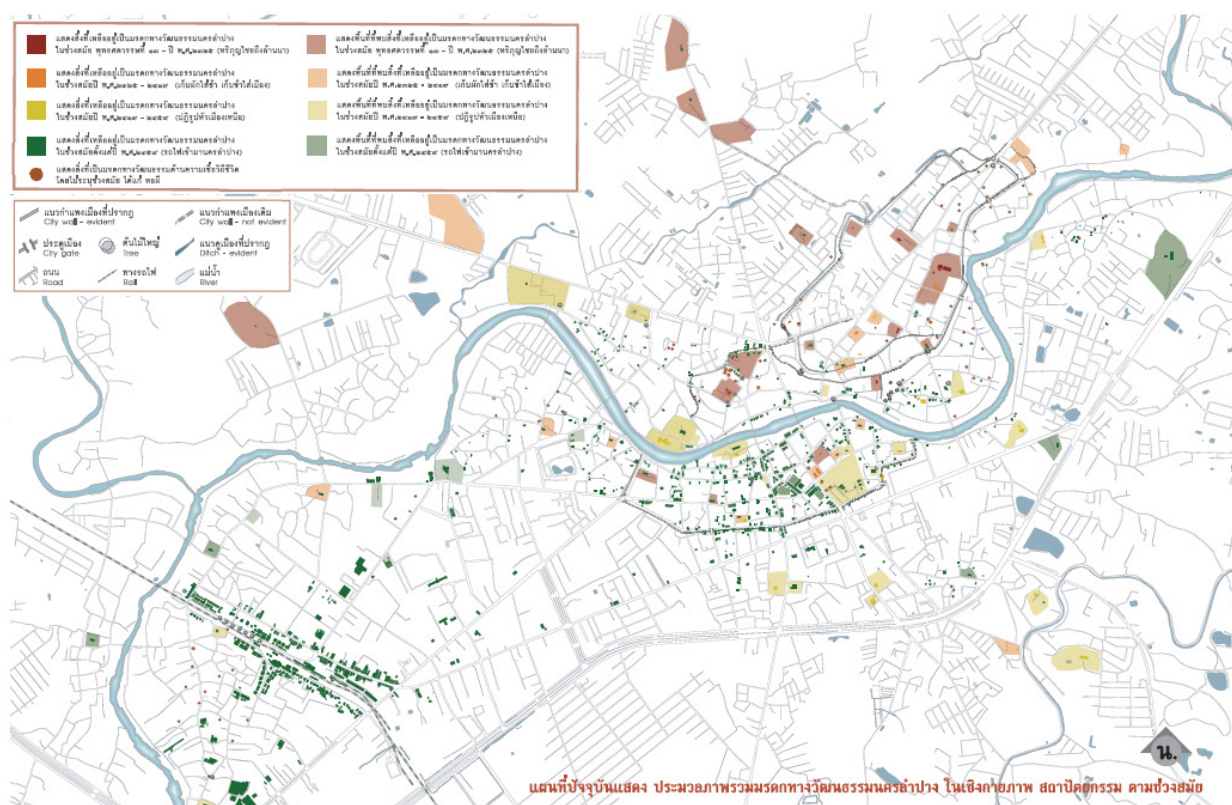
Lampang Old Town

1. บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของการศึกษา

การประกาศเขตเมืองเก่านครลำปางตามประกาศของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2553 ให้เมืองเก่านครลำปางเป็นมรดกวัฒนธรรมที่สืบทอดความเจริญรุ่งเรืองด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติที่ยิ่งใหญ่ (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2019) นำไปสู่การสร้างกระบวนการอนุรักษ์และรักษาไว้ซึ่งคุณค่าของเมืองตามยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่านครลำปางให้เกิดขึ้นจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นอาคารที่มีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมในเขตพื้นที่ถนนที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์พร้อมทั้งความงาม และคุณค่าในฐานะของย่านประวัติศาสตร์สำคัญของภาคเหนือที่มีเสน่ห์ในแง่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนเมืองที่ยังมีพลวัต เป็นเสน่ห์ที่สำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยววัฒนธรรมในฐานะของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และการสร้างมูลค่าเพิ่มจากต้นทุน

ทางสังคม และวัฒนธรรม (Buranaut, 2014) ฐานข้อมูลมรดกวัฒนธรรมในเขตเมืองเก่านครลำปาง (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2006) ระบุว่ามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้โดยเฉพาะกลุ่มอาคารหลังจากยุครถไฟเข้ามาที่นครลำปาง ในปี พ.ศ. 2459 (สีเขียว) และช่วงสมัยปฏิรูปหัวเมืองเหนือ ปี พ.ศ. 2417-2458 (สีเหลือง) หลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก (รูปที่ 1) นอกจากนั้นกลุ่มของมรดกวัฒนธรรมบ้านเก่าและเรือนโบราณในพื้นที่เมืองเก่านครลำปางยังเป็นกลุ่มอาคารที่มีอิทธิพลต่อทัศนียภาพเมืองเก่าแห่งนี้ด้วยจำนวนรวมทั้งสิ้น 946 แห่ง จากแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่มีการบันทึกไว้ทั้งสิ้น 1,120 แห่ง โดยบ้านเก่าและเรือนโบราณดังกล่าวเป็นอาคารหรือกลุ่มอาคารที่มีลักษณะเด่นพิเศษที่ได้ถูกระบุไว้ในการจัดทำฐานข้อมูลมรดกวัฒนธรรมว่ามีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ อายุสมัย และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ซึ่งกระจายตัวอยู่ทั่วเขตเมืองเก่านครลำปางเกิดเป็นภูมิทัศน์เมืองอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเมืองเก่านครลำปาง

รูปที่ 1 แผนที่แสดงภาพรวมมรดกทางวัฒนธรรมนครลำปาง (map showing an overview of tangible cultural heritage in Nakhon Lampang)

ในเขตเมืองเก่านครลำปางมีบ้านเก่าและเรือนโบราณหลายแห่งที่เป็นเป้าหมายของผู้มาเยือน (รูปที่ 2) อาทิ “พิพิธภัณฑสถานบ้านสาณัก” เรือนไม้สักที่มีเสาไม้สักขนาดใหญ่ถึง 116 ต้น ที่เป็นสัญลักษณ์ของกิจการค้าไม้ที่รุ่งเรืองของนครลำปางในอดีตที่เปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าชมได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 กระทั่ง พ.ศ. 2548 บ้านสาณักได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ในประเภทเคหสถานบ้านเรือนเอกชน กลุ่มเรือนประวัติศาสตร์ริมถนนย่านกาดกองต้า ได้แก่ “อาคารหม่อง งวย สีน” “อาคารฟองพลี” “บ้านแม่แดง” “บ้านคมสันต์” “บ้านสินานนท์” ฯลฯ ชุมชนกาดกองต้าได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ประจำปี พ.ศ. 2551 เนื่องจากเป็นตัวแทนของชุมชนการค้าริมน้ำในอดีตที่กลับมามีชีวิตอีกครั้งหลังจากกิจกรรมการค้าแบบดั้งเดิมซบเซา ด้วยการจัดกิจกรรมถนนคนเดิน มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 โดยเฉพาะ “อาคารหม่อง งวย สีน” ที่สร้างในปี พ.ศ. 2451 ได้รับรางวัลสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2550 ประเภทอาคารอนุรักษ์สถาปัตยกรรมล้านนา ทำให้คุณค่าของอาคารประวัติศาสตร์ของตลาดจีน-บ้านพม่าปรากฏขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง รวมทั้งการอนุรักษ์สภาพอาคารร้านค้าในอดีต ที่ยังคงรักษาองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอันโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ด้วยลายฉลุไม้ฉลุนงามแทบทุกส่วนของเรือนผสมผสานกับสัมภาระทางวัฒนธรรมตามเชื้อสายของผู้เป็นเจ้าของที่ปลูกสร้างเป็นที่อยู่อาศัยและประโยชน์ในการค้า แสดงให้เห็นถึงความสามารถในเชิงศิลปะและความรุ่งเรืองในอดีต หรือกระทั่งกรณีของ “บ้านหลุยส์” สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2449 มีอายุเก่าแก่กว่า 100 ปีแห่งในเขตป่าไม้ของ มร. หลุยส์ ที. เลียวโนเวนส์ ที่เป็นเรือนปั้นหยาสองชั้นที่กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและพิพิธภัณฑสถานใหม่ที่คอยเล่าเรื่องราวในอดีตแก่ผู้มาเยือน ในบริเวณเดียวกันมีอาคาร “สำนักงานที่ทำการป่าไม้เขตลำปาง” หรือ “ที่ทำการบริษัทป่าไม้บริติชบอร์เนียว (เดิม)” เป็นเรือนปั้นหยาครึ่งปูนครึ่งไม้ก่อสร้างในปี พ.ศ. 2439 ที่ยังมีการใช้งานอยู่ “บ้านป่องนิก” สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2468 เคยใช้เป็นที่พักประทับของรัชกาลที่ 7 เป็นเรือนปั้นหยาสองชั้นมีมุขแปดเหลี่ยมห้ามุข ปัจจุบันเป็นอาคารพิพิธภัณฑสถานสุรศักดิ์มนตรี “บ้านพระยาสุเรนทร์” เป็นอาคารรูปแบบอย่างตะวันตกกึ่งจีนแต่มีมุขแปดเหลี่ยมด้านหน้าและมีการวางผังภูมิทัศน์เป็นรูปทรงเรขาคณิต ปัจจุบันถูกใช้เป็นร้านอาหาร หนึ่งไม่มีบ้านเก่าและเรือนโบราณใดได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน

อย่างไรก็ตาม ในการมาเยือนแหล่งมรดกวัฒนธรรมประเภทสถาปัตยกรรมโดยทั่วไปนั้น พบว่าผู้มาเยือนกว่าครึ่งไม่ได้มีพื้นฐานทางด้านศิลปะหรือสถาปัตยกรรม รวมทั้งมาเยี่ยมชมโดยไม่ผ่านผู้สื่อความหมาย (Yodsurang, 2011) ทำให้ต้องใช้วิธีการที่ละเอียดอ่อนในการสื่อสาร ดังนั้นการจัดการกระบวนการสื่อความหมายในแหล่ง (in-situ) จึงเป็นเครื่องมือสำคัญอันหนึ่งในการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมรดกวัฒนธรรมประเภทบ้านเก่าและเรือนโบราณที่เป็นแหล่งที่ยังหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมากในเขตเมืองเก่านครลำปางและยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยม การวิจัยนี้จึงเป็นพื้นที่ของการศึกษาข้ามศาสตร์ที่ซ้อนทับกันระหว่างประวัติศาสตร์มรดกวัฒนธรรม และการบริการการท่องเที่ยวที่ต้องการการวิจัยเพิ่มเติมโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่าง “สื่อและสาร” เพื่อการท่องเที่ยวที่ทับซ้อนกันบนพื้นที่ประวัติศาสตร์ ทำอย่างไรให้ผู้มาเยือนรับรู้ถึงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมได้โดยไม่ผ่านผู้สื่อความหมายที่ต้องอาศัยการรับรู้ทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ ที่ว่างทางสถาปัตยกรรม ประโยชน์ใช้สอย การรับรู้ด้วยภาพ (รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว สี การประดับตกแต่ง ฯลฯ) เป็นต้น

1.2 วัตถุประสงค์

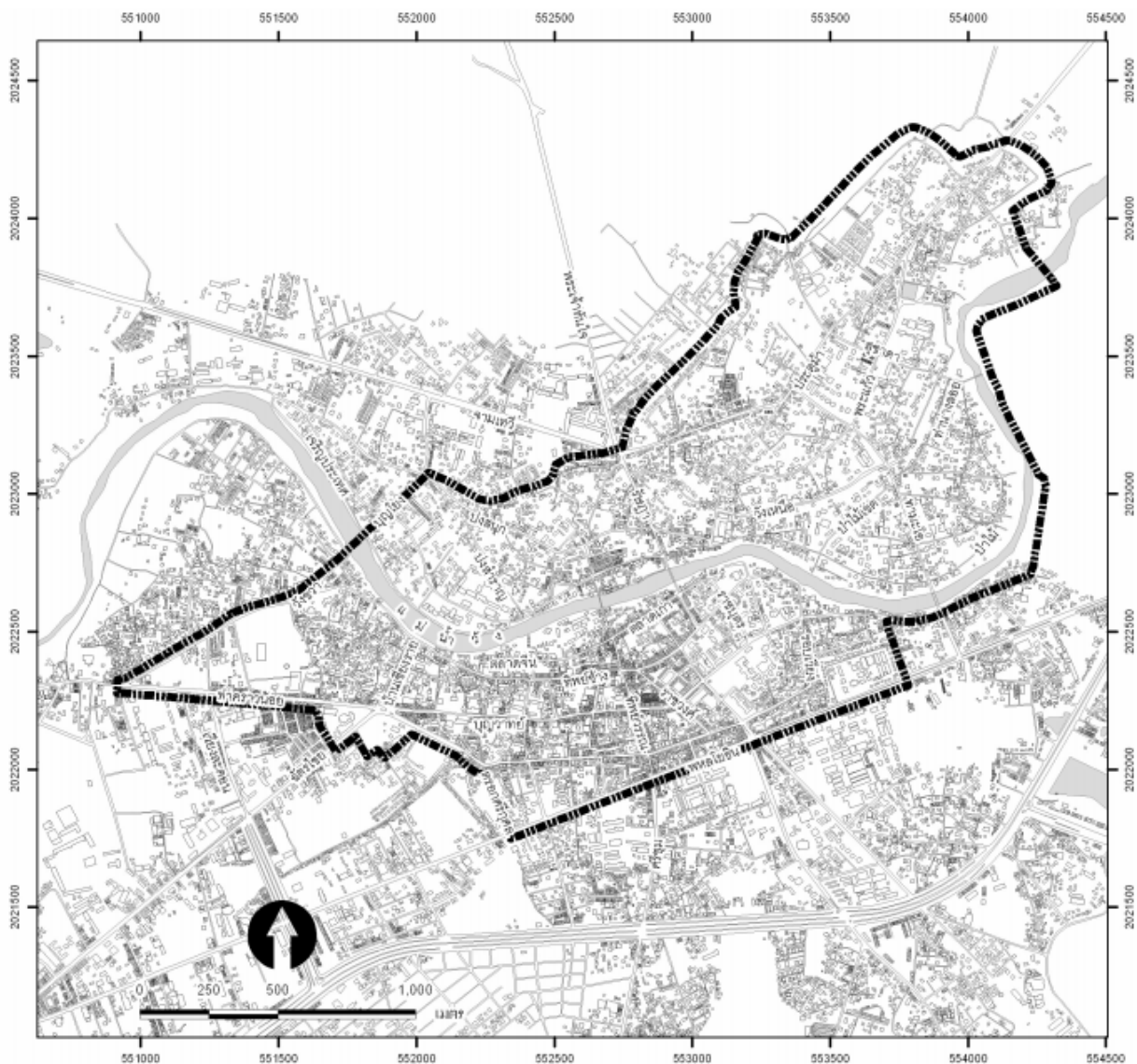
งานวิจัยนี้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการการสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรมบ้านเก่าและเรือนโบราณในเมืองเก่านครลำปาง ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเสริมสร้างประสบการณ์และความเข้าใจของผู้มาเยือนเพื่อวิเคราะห์หาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และรูปแบบในกระบวนการสื่อความหมายที่มีประสิทธิภาพ เครื่องมือและ/หรือกระบวนการสื่อความหมายใดที่สามารถเสริมสร้างประสบการณ์และความรับรู้ของผู้มาเยือน นำไปสู่ความเข้าใจในการปรับเปลี่ยนการใช้งานและเพิ่มคุณค่าแก่บ้านเก่าและเรือนโบราณเหล่านั้นเพื่อใช้รองรับการท่องเที่ยวและกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมสมัย

2. พื้นที่ศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้จะทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้บ้านเก่าและเรือนโบราณที่มีลักษณะเด่นพิเศษที่ถูกระบุในฐานข้อมูลแผนที่มรดกวัฒนธรรมนครลำปาง (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2006) มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 32 แหล่ง ที่ถูกใช้เป็นตัวแทนของบ้านเก่าและเรือนโบราณจำนวนทั้ง 946

แหล่ง ใน 21 ย่านชุมชน (รูปที่ 3) จากการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่านครลำปาง (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2019) ประกอบด้วย ย่านกำแพงเมืองรุ่นที่ 1, ย่านท่ามะโอ, ย่านในเขตกำแพงเมืองรุ่นที่ 2, ย่านบ้านเกาะและบริเวณใกล้เคียง, ย่านม่อนกระตัง, ย่านกำแพงเมืองรุ่นที่ 3, ย่านหอคำ, คุ่มหลวง, คุ่มเจ้านาย, ย่านตลาดจีน, ย่านตลาดบริบูรณ์ ตลาด

ราชวง ตลาดหลักเมือง, ย่านถนนรอบเวียง ถนนเลียบกำแพงเมืองเดิม, ย่านนอกเขตกำแพงเมือง บ้านป่าขาม, ย่านบ้านพิชัย, ย่านสถานีรถไฟนครลำปาง, ย่านถนนประสานไมตรี, ย่านตลาดเก้าจาว, ย่านตลาดโชคชัย, ย่านนาแก้วม, ย่านถนนฉัตรชัย ถนนสุเรนทร์ ถนนพหลโยธิน, ย่านถนนท่าคราวน้อย, และย่านบ้านดง บ้านสิงห์ชัย เพื่อทำการศึกษาต่อไป

รูปที่ 3 แผนที่แสดงประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่านครลำปาง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
(Map showing the boundary of the Nakhon Lampang old town, Lampang Province, Mueang Lampang District)

3. การทบทวนวรรณกรรม และกรอบแนวคิดในการวิจัย

3.1 การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษามีทั้งหมดสองแนวทางคือ 1. แนวคิดและทฤษฎีด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และ 2. แนวคิดและทฤษฎีด้านมรดกวัฒนธรรม ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ การรับรู้ในถิ่นที่หรือสถานที่ และการสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรม

3.1.1 แนวคิดและทฤษฎีด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก ทำให้ฉากทัศน์ เส้นห์และกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นแรงจูงใจที่สำคัญสำหรับการเดินทาง ซึ่งในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา ความเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวได้รับการระบุอย่างชัดเจนมากขึ้น ว่าเป็นรูปแบบเฉพาะรูปแบบหนึ่งของการบริโภคทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Richards, 2018) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทหนึ่งที่แรงจูงใจสำคัญของผู้มาเยือน คือ การเรียนรู้ การค้นพบ การสัมผัสและการบริโภคสินค้าทางวัฒนธรรม ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ในแหล่งท่องเที่ยว (World Tourism Organization, 2019) อย่างไรก็ตามการให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ยังครอบคลุมมิติต่าง ๆ ของชุมชนปลายทางต้องเคารพ เรียนรู้ และเข้าใจวัฒนธรรมของกันและกันเพื่อให้เกิดมิตรภาพ และสันติภาพระหว่างชุมชนอย่างยั่งยืน (Ratanasu Wongchai, 2011) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนำเอามรดกวัฒนธรรมเข้ามาสู่ระบบการจัดการการท่องเที่ยว จึงเกิดความกังวลเกี่ยวกับความยั่งยืนของทรัพยากรทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น ดังนั้นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในแหล่งจึงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดลำปาง โดยขุนหาญ เชียงชัย (Chiangchai, 2015) ได้จัดทำแบบสอบถามนักท่องเที่ยว เพื่อศึกษาการใช้อัตลักษณ์เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดลำปางพบว่า “รถม้า” เป็นภาพจำของนักท่องเที่ยว ซึ่งนอกจากการสักการะพระธาตุลำปางหลวงแล้ว ผู้ตอบแบบสอบถามเกินครึ่งสนใจกิจกรรมการเดินเล่นบนถนนคนเดินกาตองต้าอย่างมาก แสดงให้เห็นว่าภูมิทัศน์เมืองอันประกอบด้วยบ้านเก่าและเรือนโบราณของลำปางก็ยังเป็นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว รวมทั้งการศึกษาอัตลักษณ์โดยศูนย์บันดาลไทย กระทรวงวัฒนธรรม (The Center of Thai Inspiration,

2015) สำหรับนิทรรศการ “ฝากไทย” ได้ทำการศึกษางานออกแบบของฝากของที่ระลึกที่สะท้อนอัตลักษณ์จังหวัดลำปาง ได้ระบุว่าของดีเมืองลำปางมีวัฒนาอารามและสถาปัตยกรรมท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถนำไปต่อยอดได้ การศึกษาการออกแบบอัตลักษณ์องค์กรชุมชนกาตองต้าโดยใช้ทฤษฎีสัญศาสตร์ต่อการรับรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชนกาตองต้า จังหวัดลำปาง ของศักดิ์สิทธิ์ คำหลวง และศุภรัก สุวรรณวัจน์ (Camluang & Suwannawaj, 2017) ได้พยายามสื่อความหมายองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือนที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนแบบดั้งเดิมออกมาในงานออกแบบตราสัญลักษณ์และคู่มือการใช้อัตลักษณ์ในงานออกแบบผลิตภัณฑ์ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบ้านเก่าและเรือนโบราณที่เป็นส่วนประกอบของภูมิทัศน์เมืองเก่านครลำปางเป็นหนึ่งในทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่สืบทอดและส่งต่อกันมา รวมทั้งสามารถพัฒนาเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวได้

3.1.2 แนวคิดและทฤษฎีด้านมรดกวัฒนธรรมบ้านเก่าและเรือนโบราณ ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ การรับรู้ในถิ่นที่หรือสถานที่ และการสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรม

มรดกวัฒนธรรมบ้านเก่าและเรือนโบราณ

คุณค่าของอาคารและกลุ่มอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นผ่านลักษณะทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความครบถ้วนสมบูรณ์ของทุกองค์ประกอบด้วย (International Council on Monuments and Sites [ICOMOS], 2003a) ในฐานะผลงานอันมีลักษณะเฉพาะของเทคโนโลยีก่อสร้างแห่งยุคสมัย อาคารและซากปรักหักพังสามารถสะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงบางประการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นหลักฐานแบบไม่เปลี่ยนแปลงลักษณะอักษรที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวทั้งทางตรงและทางอ้อมของอารยธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบันได้อย่างมากมาย (International Council on Monuments and Sites [ICOMOS], 2003b) จนอาจกล่าวได้ว่าสถาปัตยกรรมเป็นภาษาที่มีชีวิต สามารถทำความเข้าใจได้ โดยแม้ว่าไม่มีความรู้ทางเทคนิครายละเอียดมากมายนัก (Gloag, 1977) นั้นทำให้สถาปัตยกรรมทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสื่อความหมายหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการนำเสนอสู่สาธารณะ อาคารและกลุ่มอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์มีหลายประเภท ได้แก่ บ้านพัก ที่อยู่อาศัย ดิถิแกว โรงแรม รีสอร์ท อาคารสถาบัน สถานที่ราชการ และ สถาบันการศึกษา เป็นต้น อาคารเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ได้แสดงถึงความสัมพันธ์กับอัตลักษณ์ดั้งเดิมอย่างเหมาะสม มีเพียง วัด วัง และบ้าน เท่านั้น

ที่ยังปรากฏในรูปแบบส่วนใหญ่ตามอัตลักษณ์ดั้งเดิม (Riddhagni, 2018) มรดกวัฒนธรรมบ้านเก่าและเรือนโบราณจึงเป็นตัวแทนของอัตลักษณ์ดั้งเดิมของเมืองเก่า นครลำปาง

ด้วยประวัติศาสตร์อันยาวนานและซ้อนทับกันหลาย ยุคสมัยของเมืองเก่านครลำปางนำไปสู่การพัฒนาในรูปแบบ มรดกวัฒนธรรมบ้านเก่าและเรือนโบราณที่สำคัญซึ่งพบได้ ทั่วไป รูปแบบสถาปัตยกรรมที่พบมากที่สุดประกอบด้วย กลุ่มเรือนคหบดีผู้มีฐานะจากการได้สัมปทานป่าไม้และ เจ้าภาษีนายอากรฝิ่นและสุราในสมัยนั้น โดยลักษณะของ อาคารในกลุ่มนี้มีลักษณะพื้นฐานมาจากสัณฐานทาง วัฒนธรรมที่ติดตัวมา (Hengsadeekul, 2010) ไม่ว่าจะเป็น จีน พม่า หรือ ฝรั่งเศส แต่มีความแตกต่างทั้งรูปทรง การ ประดับตกแต่ง รวมถึงเทคนิคที่ใช้การก่อสร้างที่แตกต่าง กัน อีกทั้งในย่านประวัติศาสตร์ชุมชนกาดกองต้าที่เป็น พื้นที่ที่มีศักยภาพในแง่ของการเป็นย่านที่ตั้งของมรดกทาง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวการค้าที่มีลักษณะทาง สถาปัตยกรรมที่โดดเด่น (Buranaut, 2014)

ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์

ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์เป็นกรอบแนวคิดการ มององค์รวมของสภาพแวดล้อมเมืองโดยอาศัยต้นทุน มรดกวัฒนธรรมที่มีอยู่ สร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และ การพัฒนา (Kirdsiri, 2016) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ก้าวไปไกล กว่าการศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพและมุ่งเน้นไปที่ สภาพแวดล้อมทั้งมวลของมนุษย์ด้วยคุณสมบัติที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ พยายามที่จะเพิ่มความยั่งยืนของการ วางแผนและการออกแบบโดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมสรรค์ สร้างที่มีอยู่ มรดกที่จับต้องไม่ได้ ความหลากหลายทาง วัฒนธรรม ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมพร้อม กับคุณค่าของชุมชนท้องถิ่น (Bandarin & Roders, 2019) ในขณะเดียวกันการสื่อความหมายและการนำเสนอภูมิทัศน์ เมืองประวัติศาสตร์ก็มีความสำคัญเช่นกัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง ของกระบวนการอนุรักษ์และจัดการมรดกโดยรวม แนว ความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่า ภาพลักษณ์ของเมืองทั้งในองค์ประกอบที่จับต้องได้ (สถาปัตยกรรม เส้นขอบฟ้า พื้นที่สาธารณะ วิถีชีวิต องค์ประกอบประดับตกแต่ง และพืชพรรณ) และองค์ประกอบ ที่จับต้องไม่ได้ (การใช้งานของเมือง ชื่อบ้านนามเมือง เรื่องราว วิถีชีวิต อาหาร และความเชื่อ) ต่างก็มีความ สำคัญ (Siririsak, 2007) ทำให้องค์ประกอบทั้งหลายมี อิทธิพลต่อภูมิทัศน์ของเมืองประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์นครลำปางที่แสดงออก

ถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทางภูมิทัศน์เมือง ประวัติศาสตร์และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของมัน

ลักษณะภูมิทัศน์ดังกล่าวส่งผลมาจากลักษณะ ภูมิศาสตร์ การสร้างเมืองและการตั้งถิ่นฐาน มีการสร้างวัด จำนวนมากขึ้นบริเวณที่สูง (ม่อน) ผูกกับคติจักราลใน พุทธศาสนา ในขณะที่พื้นที่ราบมีวิถีชีวิตทางการเกษตร พื้นที่ริมน้ำที่เป็นจุดเริ่มของการค้ารับส่งสินค้าทำให้เกิด เป็นตลาดขยายตัวออกไปเป็นเมือง องค์ประกอบของเมือง ในยุคแรก (ก่อน พ.ศ. 2419) มีกำแพงเมือง วัง วัด เป็น หลัก ขณะที่ในยุคหลัง เช่น ยุคค้าไม้ช่วงสมัยปฏิรูปหัวเมือง เหนือ (พ.ศ. 2417 – 2458) องค์ประกอบของเมืองจึงเปลี่ยน ไปเป็นสิ่งอื่น เช่น บ้านแถว เรือนคหบดี สำนักงานบริษัท ค้าไม้ของฝรั่ง เป็นต้น พายุครุฑไฟเข้ามาถึง (พ.ศ. 2459 – 2500) องค์ประกอบของเมืองก็เปลี่ยนไปอีก เช่น หอนาฬิกา วงเวียนน้ำพุ เป็นต้น (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2006) งานสถาปัตยกรรมและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นโดย เฉพาะอาคารบ้านเรือนในยุคสมัยต่าง ๆ ประกอบกันเข้า มาเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของเมืองเก่านครลำปาง อย่างทุกวันนี้

การรับรู้ในถิ่นที่หรือสถานที่

ในทางจิตวิทยาสังแวดล้อม สำนักแห่งถิ่นที่ (sense of place) คือ วิธีที่เรารับรู้ถิ่นที่หรือสถานที่ รวมถึงสิ่งที่ ติดอยู่กับสถานที่และความหมายของสถานที่ (Kudryavtsev et al., 2012) การสร้างความรู้สึกและการรับรู้ในถิ่นที่นั้น องค์ประกอบที่มีผลต่อสถานที่มักเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติทาง กายภาพที่สามารถสื่อความหมายของงานสถาปัตยกรรม อาจจะเป็นวัสดุหรือรูปทรงก็ตาม ความรู้สึกสำนักในถิ่นที่ ของแต่ละบุคคลจึงมีความแตกต่างกันไปตาม ปัจจัยด้าน จิตวิทยา อันได้แก่ ปัจจัยด้านบุคคลและปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม (Khamya, 2014) เมื่อผู้มาเยือนก้าวเข้าสู่พื้นที่สื่อความหมาย (แหล่งมรดกวัฒนธรรม) จะรับรู้ต่อสถาปัตยกรรมในทันที ผ่านข้อมูลภาพด้วยการรับรู้แห่งถิ่นที่หรือสถานที่ อย่างไร ก็ตามความแตกต่างและหลากหลายของผู้มาเยือนประกอบ ด้วยภูมิหลังและประสบการณ์เฉพาะตนต่อแหล่งมรดก วัฒนธรรมนั้น ๆ สร้างความรู้สึกทางอารมณ์ต่อการรับรู้ การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมแตกต่างกันไป ด้วยเหตุ นี้กระบวนการสื่อความหมายจึงต้องผสมผสานระหว่าง ความสัมพันธ์ทางอารมณ์และความรู้ระหว่างผู้มาเยือนกับ แหล่งมรดกวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมจึงเป็นมากกว่าสถานที่ สำหรับพักอาศัย ข้อมูลจำนวนมากถูกรับรู้ด้วยการมองเห็นจากองค์ประกอบของงานสถาปัตยกรรม โดยพื้นฐาน

แล้วผู้มาเยือนสามารถรับรู้ข้อมูลดังกล่าวโดยตรงด้วยตัวเองจากรูปร่าง รูปทรง พื้นผิว และที่ว่างที่เกิดขึ้นในงานสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบทั้งหลาย (Walker & Chaplin, 1997) ในการสื่อความหมายทางสถาปัตยกรรมนั้น ที่ว่างเปรียบเหมือนสื่อกลางซึ่งช่วยนำทางให้เราเข้าใจได้ถึงรายละเอียดและความหมายของสถาปัตยกรรมที่ชัดเจน “ที่ว่าง” จึงเรียกได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญชิ้นหนึ่งซึ่งสถาปนิกมักออกแบบเลือกใช้ในการสื่อสารกับผู้อื่น (Lorchai et al., 2015) แม้ในทางทฤษฎีสามารถสร้างภาพของการเชื่อมโยงกับคุณค่าขององค์ประกอบทั้งหมดอย่างเป็นองค์รวมได้ อย่างไรก็ตามผู้มาเยือนทั่วไปนั้นแทบไม่สามารถทำความเข้าใจงานสถาปัตยกรรมและบริบทของมันโดยปราศจากพื้นฐานความรู้ในแขนงนั้น ๆ ดังนั้นในการออกแบบโครงการและบริการการสื่อความหมายจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างความรู้และความรู้สึกร่วมถึงคุณค่าและการมีอยู่ขององค์ประกอบของงานสถาปัตยกรรมสถาปัตยกรรมจะทำหน้าที่ส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้มาเยือนและแหล่งมรดกวัฒนธรรมซึ่งจะสามารถเพิ่มประสบการณ์การเรียนรู้ได้ด้วยตัวเอง รวมทั้งยังเป็นการสร้างแรงจูงใจในการมาเยือนซ้ำอีกด้วย

การสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรม

การสื่อความหมาย (Interpretation) มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และการจัดการมรดกทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมอย่างแพร่หลายเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาหลังจากที่สมาพันธ์โบราณสถานระหว่างประเทศ หรือ อีโคโมส (ICOMOS) ได้พิจารณาร่างกฎบัตรอีโคโมสว่าด้วยการสื่อความหมายและการนำเสนอแหล่งมรดกวัฒนธรรมในปี พ.ศ. 2545 (Silberman, 2008) จนกระทั่งมีมติเห็นชอบและให้สัตยาบันในปี พ.ศ. 2551 ทิศทางของการจัดการมรดกวัฒนธรรมในระดับนานาชาติได้มุ่งประเด็นไปเรื่องการสื่อความหมายมากขึ้น เริ่มมีการจัดทำและปรับปรุงแผนการจัดการการสื่อความหมายทั้งในพื้นที่มรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง (Hodges, 2019) หากพิจารณาในระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งโบราณสถาน ซากอารยธรรม และมรดกทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ๆ ก็ได้ตื่นตัวเร่งจัดทำแผนดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นที่แหล่งหมีเขินมรดกวัฒนธรรมจากแห่งสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม, แหล่งมรดกโลกวัดภู ขว่งจำปาศักดิ์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, มรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย หรือแม้กระทั่งเมืองเก่าอยุธยา ซึ่งแรงขับเคลื่อนของกระบวนการ

สื่อความหมายเหล่านี้เป็นกระบวนการหนึ่งซึ่งช่วยให้การส่งต่อมรดกวัฒนธรรมนั้น ๆ สืบต่อไปยังรุ่นลูกหลานด้วยความเข้าใจอันดีได้อีกด้วย

นอกจากนั้นการสื่อความหมายถูกใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารสาธารณะ ในการจัดการแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งประกอบการวางแผนงานสำหรับกิจกรรมและโครงการที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติ ในการดำเนินการตามกรอบงานสื่อความหมายนั้น ๆ นำมาซึ่งการสำรวจและพัฒนาคุณค่าของแหล่งอีกด้วย และพึงระลึกอยู่เสมอว่าการดำเนินการใด ๆ ต่อแหล่ง จำเป็นจะต้องหลีกเลี่ยงการทำให้ทรัพยากรสมบัติเสื่อมสภาพจากการใช้งาน อันไม่พึงประสงค์ของผู้เยี่ยมชม โดยมียุทธศาสตร์ที่จะทำให้ผู้มาเยือนเข้าใจ สร้างประสบการณ์และการรับรู้ต่อสภาพตามธรรมชาติของแหล่ง และสร้างความสนุกสนานแบบไม่คุกคาม ทั้งนี้การวางแผนการสื่อความหมายในแหล่งมรดกวัฒนธรรม มักมีงบประมาณจำกัด ขึ้นอยู่กับการสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งที่เป็นการถาวรและชั่วคราวเพื่อดึงดูดผู้มาเยือน ผู้จัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ภายใต้กรมกิจการศาสนา กรมศิลปากร หรือแม้แต่เอกชน อาจรวมการสื่อความหมายเป็นส่วนหนึ่งของความร่วมมือในการฝึกอบรม ทักษะศึกษา หรือการศึกษาในพื้นที่จริงก็ได้

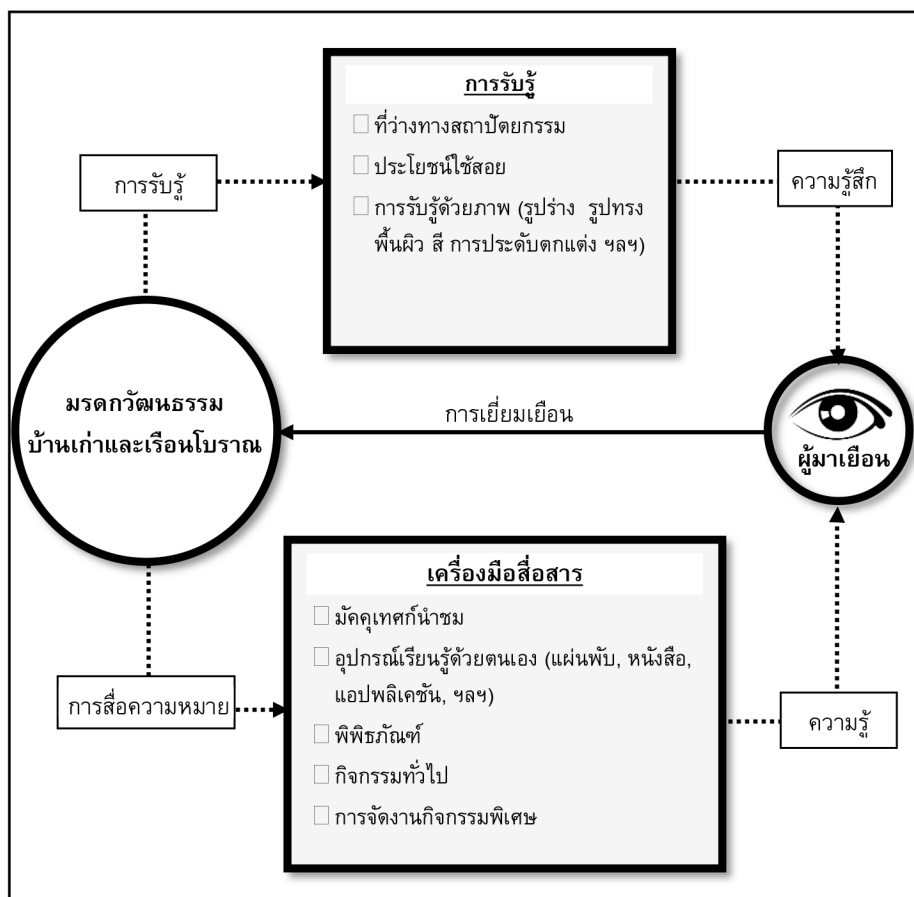
3.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กระบวนการสื่อความหมายเป็นภาพรวมวัฏจักรของกิจกรรมสื่อความหมาย การตอบสนองของผู้รับสาร การค้นคว้าวิจัย และความคิดสร้างสรรค์ที่ถูกกระตุ้นโดยแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการต่อเนื่องทั้งเป็นกิจกรรมส่วนบุคคลและหมู่คณะที่ทุกคนมีส่วนร่วมสามารถทำได้และควรดำเนินการโดยทุกคน ไม่ว่าจะเป็นบุคคลทั่วไป ผู้เชี่ยวชาญ เด็ก ผู้ใหญ่ ผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวภายนอก (Silberman, 2009) ในส่วนของประสิทธิภาพของการสื่อความหมายนั้นมักขึ้นอยู่กับกระบวนการและวิธีการนำเสนอ ซึ่งจะต้องมีวิธีการที่สามารถทำให้ผู้รับสารเข้าใจได้ง่ายและน่าสนใจ นอกจากนี้ยังต้องทำให้เกิดภาวะกระตุ้นอารมณ์และความรู้สึกร่วมของผู้รับสารอีกด้วย ตามทฤษฎีการสื่อความหมายของ Tilden (1977) มีกลไกพื้นฐานคือ

- การกระตุ้นความสนใจ (Provoke)
- สร้างความเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน (Relate)
- การเปิดเผยสาระสำคัญผ่านบทสรุปหรือมุมมองที่เป็นเอกลักษณ์ (Reveal)

อย่างไรก็ตามธีม (Theme) จะเป็นตัวกำหนดรูปแบบของการนำเสนอและแสดงสาระสำคัญต่อผู้มาเยือน ซึ่งจะช่วยให้ผู้มาเยือนสามารถมุ่งความสนใจไปยังประเด็นที่ถูกนำเสนอจากกลุ่มข้อมูลที่หลากหลายของแหล่ง และช่วยในการวางแผนโครงสร้างของการนำเสนอ ร้อยเรียงเรื่องราวการจัดวางและระบุตำแหน่งเครื่องมือที่ใช้ในการสื่อความหมายที่จะถูกนำเสนอให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันทำให้การนำเสนอเป็นไปอย่างน่าสนใจและน่าจดจำมากขึ้น โดยต้องเน้นและแสดงความเป็นเอกภาพของสาร (Message) ที่นำเสนอ ไม่ว่าจะเป็นภาพประกอบ ข้อความ คำศัพท์ เป็นต้น (Veverka, 1994) ซึ่งผู้มาเยือนสามารถเรียนรู้ผ่านการสื่อสารดังกล่าว ประกอบกับการรับรู้ต่อสถาปัตยกรรมผ่านข้อมูลภาพด้วยการรับรู้แห่งถิ่นที่หรือสถานที่ จะทำให้กระบวนการสื่อความหมายมรดกทางสถาปัตยกรรมครบถ้วนสมบูรณ์ได้ (รูปที่ 4)

อนึ่ง เพื่อให้กรอบการทำงานดังกล่าวสมบูรณ์ โดยเฉพาะกรณีศึกษาบ้านเก่าและเรือนโบราณในเมืองเก่า นครลำปางที่มีโอกาสและศักยภาพในการพัฒนาการสื่อความหมายมรดกสถาปัตยกรรมทั้งในแง่ของอาคารและกลุ่มอาคาร องค์ประกอบเล็ก ๆ เหล่านี้ของเมืองประกอบกันนำไปสู่การสร้างการเข้าใจอันดีต่อสภาพภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ได้ หากสามารถทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในชุมชนจะเป็นการบริหารและใช้งานทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนและสามารถให้บริการที่มีคุณภาพแก่นักท่องเที่ยวได้ด้วยเช่นกัน

รูปที่ 4 แผนภาพกรอบแนวคิดในการวิจัย (Overview of research framework)

4 การออกแบบวิธีวิจัย

บ้านเก่าหมายถึงที่อยู่อาศัยที่รวมถิ่นที่และบริเวณที่เรือนตั้งอยู่ที่ไม่ใหม่หรือที่มีมาแต่เดิม ส่วนคำว่าเรือนโบราณนั้น หมายถึง สิ่งปลูกสร้าง ยกพื้น กั้นฝา มีหลังคาที่มีมานาน (Royal Institute, 2011) บ้านมีลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม มิได้เป็นปัจเจก ประกอบด้วยมิติของครอบครัวและญาติ (Natsupa & Lertvicha, 1994) ทำให้การระบุบ้านเก่าและเรือนโบราณจึงมีความหมายที่ครอบคลุมทั้งรูปแบบอาคารที่ไม่จำกัดแค่โครงสร้างของตัวเรือน แต่ยังหมายรวมถึงอาณาบริเวณและมิติทางสังคมวัฒนธรรมที่จะส่งผลต่อลักษณะภูมิทัศน์โดยรอบด้วย งานวิจัยชิ้นนี้เน้นเรื่อง “กระบวนการสื่อความหมาย” โดยการนำเสนอข้อมูลทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของบ้านเก่าและเรือนโบราณเพื่อการสื่อสารหลากหลายมิติภายใต้ขอบเขตของแหล่งมรดกวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพประกอบกัน เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผลเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้ข้อจำกัดที่เกิดขึ้นในแหล่ง (in-situ) โดยใช้กรณีศึกษาในเขตเมืองเก่านครลำปางมีรายละเอียดดังนี้

ส่วนที่ 1 การสำรวจทางกายภาพอย่างรวดเร็วในระดับเมือง ทำการสำรวจข้อมูลจากฐานข้อมูลแหล่งมรดกวัฒนธรรมประเภทบ้านเก่าและเรือนโบราณในเขตเมืองเก่านครลำปาง จากฐานข้อมูลแผนที่มรดกวัฒนธรรมนครลำปาง (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2006) เพื่อทำการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ เพื่อแสดงที่ตั้งที่ทำให้เห็นภาพรวมของบ้านเก่าและเรือนโบราณในบริบทของเมืองเก่า ร่วมกับการทบทวนประเด็นจากการศึกษาที่ผ่านมา การวิเคราะห์เอกสารและการทบทวนวรรณกรรมประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่ออภิปรายผลการสำรวจเกี่ยวกับบ้านเก่าและเรือนโบราณรวมทั้งโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพเพื่อรองรับการท่องเที่ยว

ส่วนที่ 2 การสำรวจรายละเอียดเฉพาะแหล่ง เพื่อสำรวจรายละเอียด ขั้นตอน และกระบวนการสื่อความหมายประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ

1) การสำรวจเครื่องมือ สภาพปัจจุบัน ปัญหา ข้อจำกัด และศักยภาพ ในกระบวนการสื่อความหมายของแหล่งมรดกวัฒนธรรมประเภทบ้านเก่าและเรือนโบราณที่ได้รับเลือก เพื่อสำรวจกระบวนการสื่อความหมายที่เหมาะสมในแหล่ง (in-situ)

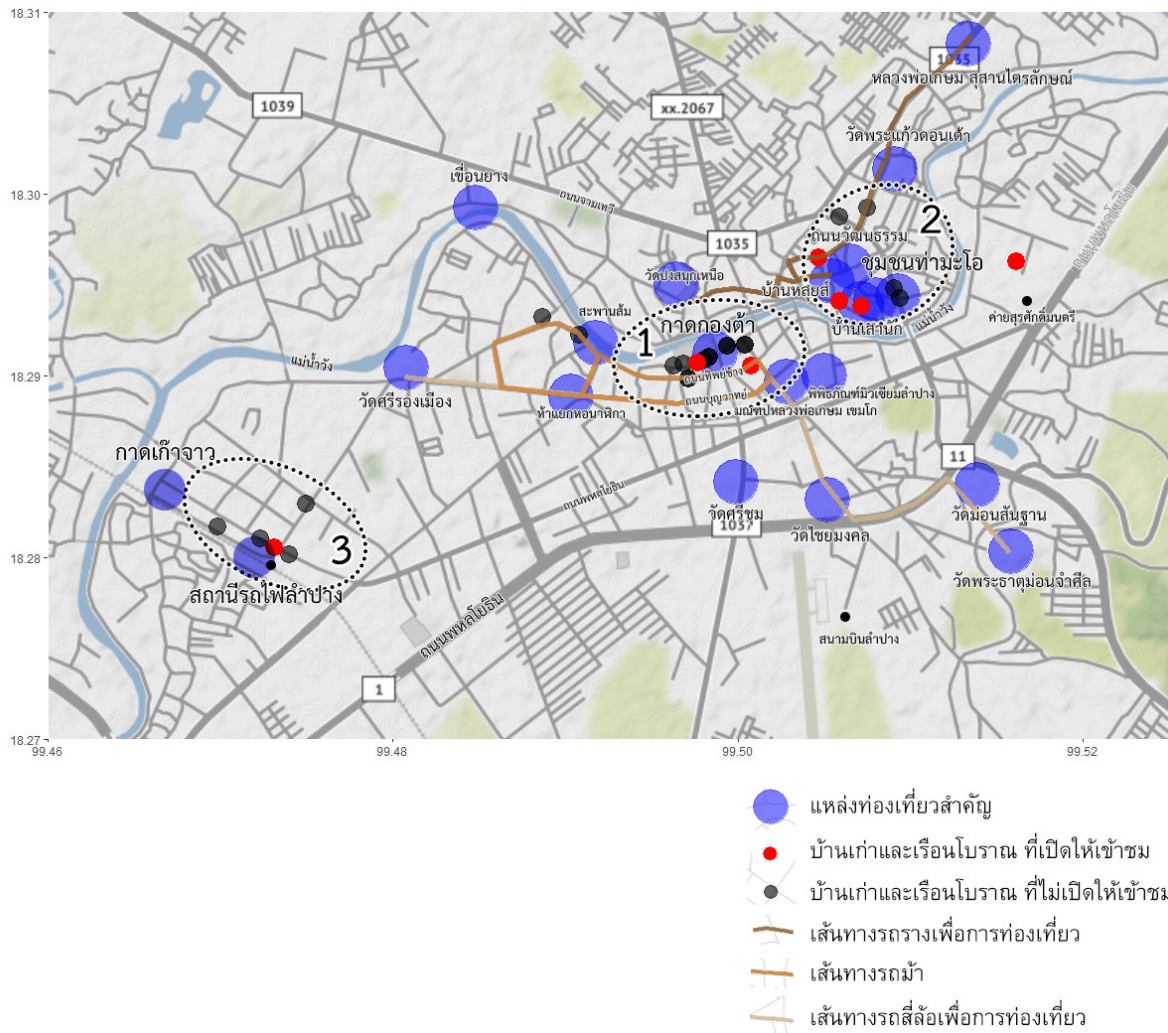
2) การสำรวจรายละเอียดประเภทและรูปแบบของบ้านเก่าและเรือนโบราณ ผ่านประโยชน์ใช้สอย พื้นที่และที่ว่างทางสถาปัตยกรรม และการรับรู้ด้วยภาพ เพื่อสื่อความหมายองค์ประกอบดั้งเดิมออกมาให้ชัดเจนและการสังเกตกระบวนการสื่อความหมายให้กับผู้มาเยือน โดยอาศัยการสื่อความหมายและการทำความเข้าใจแหล่งมรดกวัฒนธรรมนั้น เพื่อหาความสัมพันธ์เชิงประจักษ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล

5. ผลการวิจัย

ผลการสำรวจอย่างรวดเร็วในระดับเมืองแสดงในรูปแบบที่ 5 แผนที่แสดงตำแหน่งบ้านเก่าและเรือนโบราณที่มีลักษณะเด่นพิเศษ สถานที่ท่องเที่ยวสำคัญ และเส้นทางท่องเที่ยวของตัวเมืองลำปาง ซึ่งประมวลผลด้วย ggmap ในภาษา R (Kahle & Wickham, 2013) ทับลงบนฐานข้อมูล stamen map การแสดงผลเชิงพื้นที่แสดงให้เห็นการกระจุกตัวของบ้านเก่าและเรือนโบราณ รวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของตัวเมืองลำปางที่สัมพันธ์กันกับเส้นทางท่องเที่ยว ทั้งเส้นทางรถรางเพื่อการท่องเที่ยว เส้นทางรถม้า และเส้นทางรถสี่ล้อ การสำรวจบ้านเก่าและเรือนโบราณที่มีลักษณะเด่นพิเศษทั้ง 32 แหล่ง เป็นตัวแทนของบ้านเก่าและเรือนโบราณจำนวนทั้ง 946 แหล่ง จาก 21 ย่านชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ที่หลงเหลือจากยุคค้าไม้ในช่วงสมัยปฏิรูปหัวเมืองเหนือ (พ.ศ. 2417 – 2458) และยุครถไฟเข้ามา (พ.ศ. 2459 – 2500) กระจุกตัวอยู่ในบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวตามเหตุปัจจัยแต่ละยุคสมัยของเมือง เป็นภาพสะท้อนภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ที่เกิดจากการประกอบกันของรูปลักษณะภายนอกของอาคารแต่ละหลัง การกระจุกตัวของกลุ่มอาคารมรดกวัฒนธรรมบ้านเก่าและเรือนโบราณที่มีลักษณะเด่นพิเศษสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มบ้านเก่าและเรือนโบราณย่านกองต้า 2) กลุ่มบ้านเก่าและเรือนโบราณย่านท่ามะโอ และ 3) กลุ่มบ้านเก่าและเรือนโบราณย่านรถไฟ และมีบ้านเก่าและเรือนโบราณจำนวน 3 แหล่ง ที่อยู่ไกลออกไปจากการกระจุกตัวของกลุ่มอาคารดังกล่าว แต่ก็มิได้หมายความว่าอาคารกลุ่มนั้นตัดขาดออกจากพัฒนาการของเมืองเก่าโดยรวม

1) กลุ่มบ้านเก่าและเรือนโบราณย่านกองต้า

ย่านกองต้า เป็นบริเวณที่เป็นพื้นที่ด้านน้ำท่วมถึงทอดตัวยาวขนานกับแม่น้ำวัง จึงเป็นที่มาของชื่อย่านที่คำว่ากองต้า แปลว่า “ถนนริมท่าน้ำ” ในอดีตจะเป็นย่าน

รูปที่ 5 แผนที่แสดงตำแหน่งบ้านเก่าและเรือนโบราณ สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ และเส้นทางท่องเที่ยวของตัวเมืองลำปาง
(Map showing location of old home-historic house, major tourist attractions, and the tourist route of Lampang core area)

ตลาดจีนที่พวกเรือสินค้าจากทางใต้มาเทียบท่าเพื่อถ่ายสินค้าต่าง ๆ ที่นี้ ทำให้ตลอดแนวถนนมีการมุงหลังคาเป็นเพิงสำหรับขายของ ในช่วงการทำไม้และการค้าทางน้ำรุ่งเรืองทำให้กลุ่มพ่อค้าชาวพม่า ไทใหญ่ และชาวจีนสามารถสะสมทุนได้คล่องตัว บางส่วนลงทุนก่อสร้างอาคารพาณิชย์บริเวณกาดกอต้า (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2006) จึงปรากฏตึกแถว ห้องแถวจำนวนมากที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลแบบตะวันตก แบบพม่า และแบบจีน ตามแต่รสนิยมของชาติพันธุ์ซึ่งแสดงออกมาพร้อมกับลักษณะการใช้สอยเพื่อทำการค้าขายและอยู่อาศัย ประกอบกันเป็นลักษณะภูมิทัศน์ตลาดเก่าที่เป็นเอกลักษณ์สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ของกลุ่มอาคารบ้านเก่าและเรือนโบราณที่ยังหลงเหลืออยู่ตลอดแนวถนน

ปัจจุบันย่านกอต้าเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของเมืองลำปางโดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมถนนคนเดินกาดกอต้าที่จัดขึ้นทุกวันเสาร์-อาทิตย์ โดยมีฉากหลังเป็นบรรดาบ้านเก่าและเรือนโบราณประเภทร้านค้าและเรือนคหบดีที่หลงเหลือจากสมัยที่แม่น้ำวังยังเป็นหัวใจสำคัญในการคมนาคมขนส่งโดยสามารถฟื้นบรรยากาศดั้งเดิมของย่านได้ แม้ว่าจะมีบ้านเก่าและเรือนโบราณที่เปิดให้เข้าชมภายในส่วนโถงด้านล่างของอาคารได้โดยมีนิตยสารการเล็ก ๆ เกี่ยวกับตัวอาคารและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แต่ก็มีย่านหลายหลังไม่ได้เปิดให้นักท่องเที่ยวทั่วไปได้เข้าชมซึ่งเป็นทั้งร้านค้าและที่พักอาศัย

2) กลุ่มบ้านเก่าและเรือนโบราณย่านท่ามะโอ
ย่านท่ามะโอตั้งอยู่บริเวณด้านทิศเหนือขนานน้ำวังมีแนวร่วมไม้และต้นไม้ใหญ่เป็นภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์

ทั้งดงาม เคยเป็นที่ตั้งของบริษัททำไม้และบ้านเรือนของ
ผู้คนที่เกี่ยวข้องกับกิจการทำไม้ บ้านเก่าและเรือนโบราณ
เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเป็นพยานหลักฐานของความ
มั่งคั่งของคหบดีในยุคที่มีการค้าไม้รุ่งเรืองในอดีตได้เป็น
อย่างดี พัฒนาการของเมืองลำปางในยุคที่กิจการทำไม้
เฟื่องฟูได้สะท้อนออกมาในกลุ่มบ้านเก่าและเรือนโบราณ
ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในย่านท่ามะโอ ลักษณะเด่นทาง
สถาปัตยกรรมในย่านนี้แทบทั้งหมดเป็นประเภทบ้านพัก
อาศัยที่กระจายตัวอยู่ทั่วไปซึ่งมีเรือนล้านนาแบบดั้งเดิม
เพียง 2 หลังเท่านั้น เรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนชั้นเดียวมีการ
ประดับประดาด้วยลวดลายไม้สลักซับซ้อน ตัวบ้านมีอาณา
บริเวณกว้างขวางปลูกต้นไม้ร่มรื่นตลอดทั้งแนวถนน
สอดคล้องกับลักษณะภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ที่เกี่ยว
กับกิจการทำไม้ในอดีตในย่านนี้ได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบันย่านท่ามะโอได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว
ใหม่แนววิถีชุมชนที่มีฉากเป็นกลุ่มอาคารบ้านเก่าและเรือน
โบราณประเภทเรือนคหบดีที่หลงเหลือจากยุคอุตสาหกรรม
ป่าไม้ในเมืองลำปาง แม้ว่าอาคารหลายหลังถูกเปิด
ให้เข้าชมเป็นสาธารณะได้ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ที่
แสดงคุณค่าและความสำคัญของอาคารในบริบทของท้อง
ถิ่น อย่างไรก็ตามบ้านเก่าและเรือนโบราณหลายหลังใน
ย่านนี้ไม่เปิดให้นักท่องเที่ยวได้เข้าชม เนื่องจากเป็นที่พัก
อาศัยส่วนตัวและเป็นทรัพย์สินของเอกชน แต่ลักษณะทาง
กายภาพของกลุ่มบ้านเก่าและเรือนโบราณดังกล่าวก็เป็น
ฉากทัศน์ที่สำคัญในองค์ประกอบของภูมิทัศน์เมืองเก่า
ลำปางได้อย่างสอดคล้องและกลมกลืน

3) กลุ่มบ้านเก่าและเรือนโบราณย่านรถไฟ

เส้นทางรถไฟเป็นเส้นทางคมนาคมรูปแบบใหม่ที่
เข้ามาลำปางเมื่อปี พ.ศ. 2459 ซึ่งเข้ามาเปลี่ยนศูนย์กลาง
ของเมืองจากย่านกองด้ามาเป็นย่านสถานีรถไฟที่เข้ามา
รองรับการค้าใหม่ ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ
และลักษณะการใช้พื้นที่ในเมืองอย่างกว้างขวาง ซึ่งนอก
จากกลุ่มอาคารสถานีรถไฟที่ได้รับการออกแบบจาก
สถาปนิกชาวตะวันตกแล้ว ยังมีกลุ่มอาคารบ้านเรือนห้อง
แถวและตึกแถวค้าขายที่ได้รับรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบ
ตะวันตกปนอิทธิพลจีนที่มักแสดงออกด้วยการตกแต่ง
ประดับประดา ที่แสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่งของย่านนี้ใน
ยุคหนึ่งเรียงรายตามแนวถนนหน้าสถานีรถไฟเป็นภาพ
สะท้อนภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ในยุคที่ย่านนี้เป็น
ศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งต่อจากย่านกองด้า

แม้ว่าย่านรถไฟริมถนนประสาธน์ไม่ได้อันเป็น
แหล่งท่องเที่ยวหลักของเมืองเก่านครลำปาง แต่ก็ยังเป็น
ย่านธุรกิจการค้าที่มีความคึกคักย่านหนึ่งในเมืองลำปาง
ทั้งยังเป็นทางผ่านสำคัญที่เชื่อมต่อเมืองเก่านครลำปางเข้า
กับการขนส่งทางรถไฟ ซึ่งในปัจจุบันกลุ่มอาคารบ้านเก่า
และเรือนโบราณย่านรถไฟ ยังคงเรียงรายตามแนวถนนที่
ส่วนใหญ่เป็นเรือนร้านค้าและตึกแถวที่หลงเหลือจากยุค
รถไฟ เป็นองค์ประกอบภูมิทัศน์เมืองที่สะท้อนบรรยากาศ
ทางประวัติศาสตร์แห่งยุคสมัยได้ แม้ว่าส่วนใหญ่ไม่ได้เปิด
ให้เข้าชมเป็นสาธารณะแต่นักท่องเที่ยวยังสามารถเข้าใช้
บริการอาคารเหล่านั้นผ่านการซื้อสินค้าและบริการได้

ผลการสำรวจบ้านเก่าและเรือนโบราณรายแหล่ง
เพื่อค้นหารูปแบบในกระบวนการสื่อความหมายที่มี
ประสิทธิภาพ เครื่องมือและกระบวนการสื่อความหมายที่
เสริมสร้างประสบการณ์และความรับรู้ของผู้มาเยือนผ่าน
การรับรู้ทางสถาปัตยกรรม โดยวิเคราะห์ผ่านประโยชน์
ใช้สอย พื้นที่และที่ว่างทางสถาปัตยกรรม และการรับรู้ด้วย
ภาพ ประกอบกับเครื่องมือสื่อสารที่ถูกใช้งานและติดตั้งใน
การสื่อความหมายบ้านเก่าและเรือนโบราณในกลุ่ม
ตัวอย่างที่ทำการสำรวจ ได้ทำการจัดกลุ่มจากประเด็น
สำคัญเพื่อดูความสม่ำเสมอของการเกิดของข้อมูลที่ใช้เป็น
พื้นฐานในการอธิบายกระบวนการสื่อความหมายทำให้การ
วิเคราะห์รูปแบบการสื่อความหมายบ้านเก่าและเรือน
โบราณในพื้นที่เมืองเก่านครลำปางถูกแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม
(ตารางที่ 1) คือ

1) กลุ่มที่ไม่มีการนำเสนอและการสื่อความ หมาย แต่ส่งผลต่อการรับรู้ภูมิทัศน์เมือง

บ้านเก่าและเรือนโบราณที่มีลักษณะเด่นพิเศษใน
กลุ่มตัวอย่าง 12 แหล่ง เป็นบ้านพักอาศัยส่วนบุคคลที่ไม่
เปิดให้เข้าชมเป็นสาธารณะ ส่วนใหญ่เป็นเรือนคหบดีที่
หลงเหลือจากยุคทำไม้ เป็นเรือนชั้นเดียวและอาคาร
สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากกลุ่มวัฒนธรรมตะวันตก
เนื่องจากเป็นที่พักอาศัยที่ยังมีการใช้งานอยู่ทำให้มีการ
บำรุงรักษาสภาพอาคารที่ดี แม้ว่าบางส่วนอาจชำรุดตาม
การใช้งานบ้างแต่สภาพโครงสร้างมั่นคงและองค์ประกอบ
ประดับตกแต่งภายนอกยังอยู่ดี ทำให้ลักษณะทางกายภาพ
ภายนอกอาคารรวมถึงอาณาบริเวณบ้านเก่าอันเป็นที่ตั้ง
ของเรือนที่แสดงออกถึงพัฒนาการสถาปัตยกรรม ได้ส่งเสริม
ลักษณะภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์นครลำปางที่สอดคล้อง
กับประวัติศาสตร์และพัฒนาการของย่านชุมชนที่มั่นคงอยู่
นำไปสู่การสร้างภาพความเข้าใจอันดีต่อสภาพภูมิทัศน์ของย่าน
โดยรอบได้

ตารางที่ 1 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม การใช้พื้นที่ และการนำเสนอเพื่อสื่อความหมายตามรูปแบบการใช้งานบ้านเก่าและเรือนโบราณ (Architectural typology, space utilization, and presentations for interpretation according to function of old home and historic house cultural heritage)

	กลุ่มที่ไม่มีการนำเสนอและการสื่อความหมาย แต่ส่งผลต่อการรับรู้ภูมิทัศน์เมือง	กลุ่มที่ไม่มีเครื่องมือสื่อความหมาย แต่สร้างการรับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมือง	กลุ่มที่มีเครื่องมือสื่อความหมาย และสร้างการรับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมือง
กลุ่มตัวอย่าง (แหล่ง)	12	15	5
การเข้าถึง-การเข้าชม	ไม่เปิดให้เข้าชม	ไม่เปิดให้เข้าชมเป็นสาธารณะ แต่สามารถเข้าไปใช้บริการภายในอาคารได้	เปิดให้เข้าชมเป็นสาธารณะหรือที่มีการร้องขอ
ประโยชน์ใช้สอย (เดิม)	บ้านพักอาศัย	บ้านพักอาศัย/ร้านค้า	บ้านพักอาศัย
ประโยชน์ใช้สอย (ใหม่)	บ้านพักอาศัย	ร้านค้า ร้านอาหาร ที่พักแรม สำนักงาน (ส่วนพักอาศัยเป็นการใช้สอยรอง)	พิพิธภัณฑ์
การเข้าถึง	ไม่เปิดให้เข้าชม	กึ่งสาธารณะ สามารถเข้าไปใช้งานได้เมื่อซื้อสินค้าและบริการ	สาธารณะ แต่จำกัดเข้าชมโดยช่วงเวด
ระยะเวลาในการเยี่ยมชม	-	30 นาทีถึง 24 ชั่วโมง	30 นาทีถึง 1 ชั่วโมง
สถานะภาพการอนุรักษ์	สภาพพอใช้-ดี มีการบำรุงรักษาตามสภาพ มีบางส่วนชำรุด	มีการปรับปรุงประโยชน์ใช้สอย	สภาพดี เคยมีโครงการอนุรักษ์ซ่อมแซม
เจ้าของกรรมสิทธิ์หรือผู้จัดการแหล่ง	เอกชน	เอกชน (สำนักงาน 2 แหล่ง เป็นของหน่วยงานราชการ)	โดยเอกชน หน่วยงานราชการ และองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร
รูปแบบทางสถาปัตยกรรม	เรือนปั้นหยา และอาคารสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากกลุ่มวัฒนธรรมภายนอก เช่น เรือนอย่างตะวันตก เรือนอย่างพม่า เรือนอย่างจีน เป็นต้น		เรือนพื้นถิ่นล้านนา และเรือนปั้นหยา
เครื่องมือสื่อความหมาย	ไม่มี	ไม่มี	มัลติมีเดีย (จอ) อุปกรณ์เรียนรู้ด้วยตนเอง (นิทรรศการ, ป้าย, แผ่นพับ, หนังสือ) การจัดงานกิจกรรมพิเศษ

2) กลุ่มไม่มีเครื่องมือสื่อความหมาย แต่สร้างการรับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมือง

บ้านเก่าและเรือนโบราณที่มีลักษณะเด่นพิเศษในกลุ่มตัวอย่าง 15 แหล่ง กรรมสิทธิ์เป็นของเอกชน ถูกปรับปรุงเป็นร้านค้า ร้านอาหาร ที่พักแรม และเป็นสำนักงาน 2 แหล่ง ที่เป็นของหน่วยงานราชการ ซึ่งแม้ไม่เปิดให้เข้าชมอย่างสาธารณะแต่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจเยี่ยมชมสามารถเข้าไปใช้บริการอาคารเหล่านั้นผ่านการซื้อสินค้าและบริการของอาคารได้ตั้งแต่ 30 นาทีถึง 24 ชั่วโมง ผู้มาเยือนมีเวลาซึมซับบรรยากาศและสามารถใช้งานอาคารได้หลาย ๆ ส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนอกจากลักษณะภายนอกที่ส่งเสริมอัตลักษณ์ของภูมิทัศน์เมืองเก่านครลำปางแล้ว บ้านเก่าและเรือนโบราณหลายหลังถูกปรับปรุงประโยชน์ใช้สอยเป็นที่พักแรมและร้านอาหารที่มีธีมเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเมืองเก่าและการถวิลหาอดีต

ทำให้ผู้มาเยือนสามารถเข้าถึงและใช้งานพื้นที่ภายในของบ้านเก่าและเรือนโบราณเหล่านั้นได้มากขึ้น ทำให้สามารถเรียนรู้คุณค่าและความสำคัญรวมทั้งสร้างประสบการณ์ในการใช้งานพื้นที่และองค์ประกอบต่าง ๆ ได้มากขึ้นอีกด้วย (รูปที่ 6)

3) กลุ่มที่มีเครื่องมือสื่อความหมาย และสร้างการรับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมือง

บ้านเก่าและเรือนโบราณที่มีลักษณะเด่นพิเศษในกลุ่มตัวอย่างเพียงแค่ 5 แหล่ง ถูกปรับให้เป็นพิพิธภัณฑ์ ซึ่งมีการใช้งานโดยเฉลี่ย 30 นาทีถึง 1 ชั่วโมง อาคารมีสภาพสมบูรณ์ดี มีการบริหารจัดการโดยเอกชน 2 แหล่ง หน่วยงานราชการ 2 แหล่ง และองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร 1 แหล่ง ซึ่งเนื้อหาในนิทรรศการและการจัดแสดงเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยมีบ้านเก่าและเรือนโบราณเป็นฉากเพื่อสร้างบรรยากาศการ

เข้าชม มีการใช้งานรูปแบบของอาคารรวมถึงการผสมผสาน และนำเอกลักษณ์อัตลักษณ์มาใช้งานได้ในระดับหนึ่ง มีการใช้เครื่องมือสื่อความหมายแบบดั้งเดิม คือ มีมัลติเตอร์กั นำชมแต่จำเป็นต้องติดต่อล่วงหน้า ส่วนใหญ่ต้องพึ่งพา อุปกรณ์เรียนรู้ด้วยตนเองผ่านนิทรรศการ ป้าย แผ่นพับ และหนังสือ เป็นต้น รวมทั้งมีการจัดงานกิจกรรมพิเศษตาม วาระ แม้ว่าบ้านเก่าและเรือนโบราณในกลุ่มนี้จะเปิดให้เข้า ชมเป็นสาธารณะก็จริง แต่ผู้เข้าชมก็ถูกจำกัดให้เข้าชม อย่างเข้มงวด มีเขตหวงห้ามและให้ระมัดระวังในการใช้งาน อาคารทำให้เป็นการยากที่จะทำให้ผู้มาเยือนรู้สึกต่อสถานที่ ผ่านการรับรู้ทางสถาปัตยกรรมเนื่องจากถูกจำกัดการใ้ งาน (รูปที่ 7)

การใช้พื้นที่และองค์ประกอบเพื่อการนำเสนอ และสื่อความหมาย

เมื่อพิจารณารูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ถูกนำมา ใช้สื่อความหมายบ้านเก่าและเรือนโบราณ (ตารางที่ 2) ในจำนวนนี้มีอยู่น้อยมากเป็นเรือนพื้นถิ่นล้านนา (2 แห่ง) ถูกใช้เป็นพิพิธภัณฑ์และเปิดให้เข้าชมเป็นสาธารณะ ซึ่ง รูปแบบที่เหลือส่วนใหญ่เป็นเรือนปั้นหย่า และอาคาร สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากกลุ่มวัฒนธรรมภายนอก ที่มีจำนวนถึง 30 แห่ง เช่น เรือนอย่างตะวันตก เรือน อย่างพม่าหรือเรือนอย่างจีนปรากฏในรูปแบบของอาคาร หรือองค์ประกอบประดับตกแต่ง แม้ว่ากลุ่มอาคารบ้านเก่า และเรือนโบราณดังกล่าวจะไม่ได้ถูกขึ้นทะเบียนเป็น

รูปที่ 6 ตัวอย่างอาคารในกลุ่มไม่มีเครื่องมือสื่อความหมาย แต่สร้างการรับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมือง (ซ้าย) อาคารหม่อง งวย สิ้น (ขวา) ภายในถูกใช้งานเป็นร้านค้า ร้านกาแฟและแกลเลอรีแสดงงานศิลปะ (Example of the building in the group of no interpretation tools but create sense of the buildings itself and urban landscape (left) Mung Ngwe Sin building (right) interior was used as shop, café, and art gallery)

รูปที่ 7 ตัวอย่างอาคารในกลุ่มที่มีเครื่องมือสื่อความหมาย แต่สร้างการรับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมือง (ซ้าย) บ้านป่องนักรหรือพิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑ์ค่ายสุรศักดิ์มนตรี (กลาง, ขวา) การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ (Example of the building in the group of interpretation tools available and create sense of the buildings itself and urban landscape (left) Ban Pong Nak or Surasakmontri Fort Museum (middle, right) exhibition in the museum)

โบราณสถานเพื่อรับรองว่าสิ่งก่อสร้างนั้นมีความสำคัญและมีคุณค่าทางศิลปะ ประวัติศาสตร์และโบราณคดี (Luesinghnhath, 2016) แต่เมื่ออาคารดังกล่าวรวมตัวกันเป็นเป็นกลุ่มอาคาร เป็นย่าน ซึ่งแต่ละย่านประกอบด้วยกลุ่มของบ้านเก่าและเรือนโบราณที่สะท้อนภาพลักษณ์ผ่านภาพรวมของย่านที่ต่างร่วมกันแสดงออกทางภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ เป็นการแสดงออกถึงรูปแบบที่มีอิทธิพลที่

ทำให้เกิดพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมสืบต่อมาในด้านการออกแบบ สถาปัตยกรรม และภูมิทัศน์เมืองเก่านครลำปางตลอดจนการพัฒนาการที่เกี่ยวข้องด้านอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่นครลำปางยุคค้าไม้ที่มีความเจริญรุ่งเรืองในอดีต ซึ่งสร้างความแตกต่างให้แก่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์แห่งนี้ได้เป็นอย่างดี (รูปที่ 8)

ตารางที่ 2 การใช้พื้นที่และองค์ประกอบเพื่อนำเสนอและสื่อความหมาย (Architectural space and elements for presentation and interpretation)

กลุ่มที่ไม่มีการนำเสนอและการสื่อความหมาย แต่ส่งผลต่อการรับรู้ภูมิทัศน์เมือง	(บ้านพักอาศัยส่วนบุคคล)		
กลุ่มไม่มีเครื่องมือสื่อความหมาย แต่สร้างการรับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมือง			
	MNS	FL	RJK
	RB	BMD	BPYS
	YZTLK	BBW	BANR
	PSMTYH	BJTVR	BST
	SJDR	YH	ANGYS
กลุ่มที่มีเครื่องมือสื่อความหมาย และสร้างการรับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมือง			
	BBRB	BL	RYK
	BSN	BPN	

■ การใช้พื้นที่
■ องค์ประกอบเพื่อนำเสนอ

รูปที่ 8 ตัวอย่างรายละเอียดเครื่องมือสื่อความหมายในแหล่งฯ โดยใช้พื้นที่และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม (Example of detailed in-situ interpretation tools using architectural space and elements)

ความแตกต่างของการใช้พื้นที่เพื่อการนำเสนอและสื่อความหมาย *กลุ่มที่ไม่มีเครื่องมือสื่อความหมาย แต่สร้างการรับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมือง* การสำรวจพบลักษณะร่วมกันของอาคารในกลุ่มที่สามารถการเข้าถึงและสามารถเข้าไปใช้งานอาคารได้หลายส่วน แต่ไม่ได้ถูกจำกัดการใช้งานอาคาร สามารถรับรู้ถึงประโยชน์ใช้สอยขององค์ประกอบต่าง ๆ ของอาคารอย่างใกล้ชิดได้นอกจากการรับรู้ด้วยภาพ ยังสามารถสัมผัสและซึมซับบรรยากาศของอาคารจากการใช้งานจริงได้อีกโดยใช้องค์ประกอบบางส่วน เช่น บานประตู บานหน้าต่าง หลังคา องค์ประกอบประดับตกแต่ง และแนวระบียงในการสร้างการรับรู้ต่อภูมิทัศน์เมืองยังมีช่องว่างให้ต่อเติมและปรับปรุงอาคารได้ ส่วน *กลุ่มที่มีเครื่องมือสื่อความหมาย แต่สร้างการรับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมือง* ที่เป็นพิพิธภัณฑ์แม้ว่าจะสามารถการเข้าถึงได้แทบทุกส่วนของอาคารที่จัดแสดงแต่ก็ถูกจำกัดการใช้งานอย่างเข้มงวด ทำให้ไม่สามารถรับรู้การใช้งานสถาปัตยกรรมได้อย่างเต็มที่ รวมทั้งมีการใช้องค์ประกอบแทบทั้งหมดของรูปด้านในการสร้างการรับรู้ต่อภูมิทัศน์เมือง มีความเข้มงวดในการปรับปรุงและต่อเติมที่อาจจะส่งผลต่อภาพลักษณ์ของแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์

6. การอภิปราย สรุปผล และข้อเสนอแนะ

นอกจากบ้านเก่าและเรือนโบราณที่ถูกระบุไว้ในแผนที่มรดกวัฒนธรรมนครลำปาง (Office of Natural

Resources and Environmental Policy and Planning, 2006) ที่ถูกระบุว่ามีลักษณะเด่นพิเศษทั้ง 32 แห่ง ถูกนำมาใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ยังมีอาคารและกลุ่มอาคารที่มีคุณค่ากว่า 900 แห่ง ที่อยู่นอกเหนือจากที่ระบุไว้มีการปรับเปลี่ยนการใช้งานและถูกเพิ่มคุณค่าบ้านเก่าและเรือนโบราณเหล่านั้น เพื่อใช้รองรับการท่องเที่ยวและกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมสมัยโดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ ปรับให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ-สังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน *กลุ่มที่ไม่มีเครื่องมือสื่อความหมาย แต่สร้างการรับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมือง* ที่เป็นร้านค้า ร้านอาหาร ที่พักแรม สำนักงานที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ บ้านเก่าและเรือนโบราณในกลุ่มนี้แม้ไม่เปิดให้เข้าชมสาธารณะแต่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงส่วนต่าง ๆ ของอาคาร รวมถึงสามารถเข้าไปประโยชน์สร้างปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ และในระยะเวลาที่ยาวนานมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ รวมทั้งการใช้งานในกลุ่มนี้ยังเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้ให้บริการจัดให้ได้เมื่อซื้อสินค้าและบริการเหล่านั้น เพื่อสร้างบรรยากาศและเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการนั้น ๆ ได้ ทว่าแตกต่างกับ *กลุ่มที่มีเครื่องมือสื่อความหมาย แต่สร้างการรับรู้ต่ออาคารและภูมิทัศน์เมือง* ที่อยู่ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ที่แม้รูปแบบของโครงการจะมีเป้าหมายเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นแบบตรงไปตรงมาที่ต้องอาศัยเครื่องมือสื่อความหมายที่เป็นรูปแบบของ ป้าย นิทรรศการ และผู้สื่อความหมาย แต่ข้อจำกัดในการใช้งานในแต่ละพื้นที่ที่ไม่อนุญาตให้ทำกิจกรรมอื่นใดนอกจากที่กำหนดไว้ได้

มากนัก ทำให้การสร้างปฏิสัมพันธ์ของผู้มาเยือนและแหล่งไม่สามารถก่อให้เกิดการรับรู้เท่ากลุ่มที่ถูกใช้งานเป็นร้านค้า ร้านอาหาร ที่พักแรม สำนักงาน

สำหรับกลุ่มที่ไม่มีการนำเสนอและการสื่อความหมาย แต่ส่งผลต่อการรับรู้ภูมิทัศน์เมืองที่เป็นที่พักอาศัย แม้ผู้มาเยือนจะไม่สามารถเข้าชม รับรู้และร่วมมีประสบการณ์กับแหล่งได้มากนัก แต่ด้วยจำนวนของอาคารที่กระจายตัวตามย่านต่าง ๆ ของเมือง และสภาพการอนุรักษ์อาคารมีการบำรุงรักษาสภาพอาคาร ลักษณะทางกายภาพภายนอกของกลุ่มอาคารเหล่านี้จะทำหน้าที่ช่วยส่งเสริมอัตลักษณ์ของภูมิทัศน์เมืองแก่คนล้าปางได้เป็นอย่างดี เพียงแต่ต้องอาศัยการสร้างแรงจูงใจในการดูแลอาคารบ้านเรือนให้เรียบร้อยและสอดคล้องกับบริบททในย่านระดับนโยบายท้องถิ่นประกอบด้วย

การสร้างกระบวนการสื่อความหมายที่สามารถเสริมสร้างประสบการณ์และความรับรู้ของผู้มาเยือนได้เป็นอย่างดีต้องอาศัยการทำงานร่วมกันระหว่างเครื่องมือสื่อสารการสื่อความหมายและการรับรู้ทางสถาปัตยกรรมที่จะทำให้เกิดการเชื่อมโยงนั้นสร้างความรู้สึกแห่งถิ่นที่และความรู้ไปด้วยในตัวตามกรอบแนวคิดการวิจัย (รูปที่ 4) การใช้เพียงแต่เครื่องมือสื่อความหมายแต่จำกัดการรับรู้ถึงที่ว่างทางสถาปัตยกรรม ประโยชน์ใช้สอย และการรับรู้ด้วยภาพ (รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว สี การประดับตกแต่ง ฯลฯ) ไม่ทำให้ผู้มาเยือนเกิดการรับรู้ต่อความซับซ้อนของงานสถาปัตยกรรมได้เท่าไรนัก ทำให้การปรับเปลี่ยน

การใช้งานเพื่อใช้รองรับการท่องเที่ยวและกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมสมัยจึงจำเป็นต้องพิจารณาความสามารถในการใช้งานองค์ประกอบต่าง ๆ ของอาคาร พื้นที่ และบริเวณที่จะช่วยเสริมสร้างการรับรู้ประกอบด้วย ที่จะทำให้การมาเยือนสามารถสร้างการรับรู้ต่อถิ่นที่ได้ดียิ่งขึ้น แม้ว่าจะมีบ้านเก่าและเรือนโบราณที่ไม่ได้มีลักษณะเด่นพิเศษ แต่ก็ยังมีบ้านเก่าและเรือนโบราณที่มีความสำคัญระดับรองเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้บ้านเก่าและเรือนโบราณในพื้นที่เมืองเก่านครลำปางมีความสำคัญในลักษณะของการเป็นแหล่งมากกว่าอาคารเดี่ยว ๆ การปรับการใช้งานนอกจากพิจารณาประโยชน์ใช้สอยกับองค์ประกอบดั้งเดิมแล้ว ยังต้องคำนึงถึงภูมิทัศน์เมืองที่แสดงออกผ่านทางรูปด้านและที่ว่างของบ้านเก่าและเรือนโบราณด้วย โดยเฉพาะที่เป็นเป็นร้านค้า ร้านอาหาร ที่พักแรม สำนักงานที่มีการนำองค์ประกอบของอาคารมาใช้งานเพื่อการสื่อความหมายและเพิ่มมูลค่าสินค้าและบริการ

7. กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนวิจัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ประจำปี 2563 รหัสโครงการวิจัย ร-ท 23.63 แผนบูรณาการวิจัยและนวัตกรรม และได้ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ เลขที่ COE63/192 ณ วันที่ 17 กันยายน 2563

References

- Bandarin, F. & Roders, A. P. (Eds.). (2019). *Reshaping urban conservation: The historic urban landscape approach in action*. Springer.
- Buranaut, I. (2014). Settlement and residential row-house vernacular architecture and economy in the historical urban landscape of Kad Kong Ta, Lampang Province. In S. P. Posayanon (Ed.), *Proceeding: ICOMOS Thailand international & national conference 2014 "historic urban landscapes and heritage example, approaches & cultural rights" December 11th-13th 2014 Bangkok, Thailand* (pp. 342-357). ICOMOS Thailand.
- Camluang, S., & Suwannawaj, S. (2017). Corporate identity design by using semiotics theory on the perception of cultural capital. *Art and Architecture Journal Naresuan University*, 8(1). 24-39.
- The Center of Thai Inspiration. (2015). *Study of souvenirs design reflecting Lampang's identity*. "Fak Thai" exhibition. <http://www.bundanthai.com/uploads/news/document/20160108172808YXDhRhF.pdf>

- Chiangchai, N. (2015). *The Identity using to promote tourism in Lampang Province* [Master's thesis, Silpakorn University]. <http://ithesis-ir.su.ac.th/dspace/handle/123456789/273>
- Gloag, J. (1977). *The architectural interpretation of history*. St. Martin's Press.
- Hengsadeekul, K. (2010). *Kāt kōng Tar : yān kao lao rūang mŭang Lampāng* [Kad Kong Ta: The story of Lampang Old Town]. Matichon.
- Hodges, S. (2019). Building peace: The role of heritage interpretation. *Public History Review*, 26, 26-37.
- International Council on Monuments and Sites (ICOMOS). (2003a). *Recommendations for the analysis conservation and structural restoration of architectural heritage*. https://ancientgeorgia.files.wordpress.com/2012/04/recommendations_icomos-principles-and-guidelines.pdf
- Silberman, N. A. (2008). *ICOMOS charter for the interpretation and presentation of cultural heritage sites*. Scholarworks@UMassAmherst. https://scholarworks.umass.edu/efsp_pub_articles/9/?utm_source=scholarworks.umass.edu%2Fefsp_pub_articles%2F9&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
- International Council on Monuments and Sites (ICOMOS). (2003b). *ICOMOS charter-principles for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage*. http://orcp.hustoj.com/wp-content/uploads/2016/04/structures_e.pdf
- Kahle, D & Wickham, H. (2013). Ggmap: Spatial visualization with ggplot2. *The R Journal*, 5(1), 144-161. <http://journal.r-project.org/archive/2013-1/kahle-wickham.pdf>
- Kirdsiri, K. (2016). The Recommendation on the historic urban landscape. *NAJUA: Architecture, Design and Built Environment*, 30, D27-D36.
- Khamya, T. (2014). *A study on the identify of architecture in Nakhonchum historical community, Amphoe Mueang, Kamphaengphet*. [Master's thesis, Silpakorn University]. http://www.thapra.lib.su.ac.th/thesis/showthesis_th.asp?id=0000010950
- Kudryavtsev, A., Stedman, R. C., & Krasny, M. E. (2012). Sense of place in environmental education. *Environmental education research*, 18(2), 229-250.
- Lorchai, J., Panin, O., & Kirdsiri, K. (2015). Spatial characteristics in vernacular architecture: Approaches to the design of contemporary architecture. *Journal of Environment Design*. 2(2), 61-78.
- Luesinghnath, N. (2016). *Mai khun thabian "chedi" pen "borannasathan" mai lalaei tonā thi* [Not registered "Chedi" as "an ancient monument", can be no neglect of duty]. The Government Public Relations Department, 21(228), 1-2. https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/download/admincourt_journal/everyorganization/14-6.pdf
- National Statistical Office. (2014). *Phaen phatthanā sathiti changwat Lampāng* [Lampang province statistical development plan]. http://osthailand.nic.go.th/masterplan_area/
- National Statistical Office. (2018). *Sathiti kanchongthiao changwat Lampāng pi 2556-2558* [Tourism statistics of Lampang Province 2013 - 2015]. http://lampang.old.nso.go.th/nso/project/table/files/lampang/O-src-16/2558/000/lampang_O-src-16_2558_000_00000200.xls
- Natsupa, C., & Lertvicha, P. (1994). *Watthanatham muban Thai* [Thai village culture]. Institute for Rural Development.
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2019). *Prakāt khōpkhēt phŭnthī mŭang kao lāo 31 mŭang* [Boundary Announcement of the 31 Old Town's area]. <https://nced.onep.go.th/การประกาศขอบเขตพื้นที่-2/>

- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2006). *Cultural Heritage Atlas of Nakhon Lampang*. ET Publishing.
- Royal Institute. (2011). *Photchanānukrom chabap Rāṭchabandittayasathān* [Dictionary Royal Academy Edition 2554 B.E.]. Siri Wattana Interprint.
- Ratanasuwongchai, N. (2011). *Konlayut kān phatthanā kān thōngthīeo chēng watthanatham* [Cultural tourism development strategies]. *Manutsayasat Wichakan*. 18(1), 31-50.
- Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 36, 12-21. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.03.005>
- Riddhagni, N. (2018). Cultural tourism and architecture heritage: Question of authenticity. *Journal of Community Development Research (Humanities And Social Sciences)*, 11(3), 1-12. <https://doi.org/10.14456/jcdr-hs.2018.9>
- Silberman, N. (2009). Process not product: The ICOMOS ename charter (2008) and the practice of heritage stewardship. *CRM: The Journal of Heritage Stewardship*, 6(2), 7-15.
- Sirisrisak, T. (2007). *Historic urban landscape: Interpretation and presentation of the image of the city* [Paper presentation]. ICOMOS Thailand International Symposium 2007: Interpretation: From Monument to Living Heritage. 1-3 November 2007.
- Tilden, F. (1977). *Interpreting our heritage* (3rd ed.) The University of North Carolina Press.
- World Tourism Organization. (2019). *UNWTO tourism definitions*. World Tourism Organization (UNWTO). <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284420858>
- Walker, J. A., & Chaplin, S. (1997). *Visual culture: An introduction*. Manchester University Press.
- Veverka, A. J. (1994). *Interpretive master plan*. Falcon Press.
- Yodsurang, P. (2011). *Architectural heritage interpretation for the historic city of Ayutthaya* [Master's thesis, University of Tsukuba].